

**MILAN
ŠIMEČKA**

**OBNOVENÍ
POŘÁDKU**

edice rozmluvy

Milan Šimečka - Obnovení pořádku

První vydání vyšlo v roce 1979 jako 5. svazek řady Doba v nakladatelství INDEX, Köln, Bundesrepublik Deutschland.

Toto druhé vydání s obálkou Jana Brychty vychází jako 6. svazek edice Rozmluvy, 15 Broxholm Road, London, SE27 ONA, England v lednu 1984.

(c) Milan Šimečka, Bratislava 1984

ISBN 0 946352 05 4

Printed in England

milan šimečka
obnovení pořádku

II.vydání

edice rozhovory

Londýn 1984

Úvodem

Není větších zastánců pořádku, než jsou vítězní revolucionáři.

Jakmile se nová revoluční moc ustaví, vytvoří se stát a jeho instituce, jakmile její představitelé začnou sklízet ovoce nového postavení, stane se pořádek svatým pojmem. Z bývalých vůdců povstání, podněcovatelů stávek, organizátorů pouličních demonstrací, šířitelů ilegálních tiskovin, důmyslných ukrývačů zbraní, partyzánů a velitelů přepadových oddílů, se téměř přes noc stávají vyznavači pořádku a přísné legality, které naplňuje odporem každé neorganizované srocní lidu, letáček rozepsaný psacím strojem, a dokonce i teoretická úvaha o možné reformě existujícího systému. Titíž lidé, kteří kdysi, ještě ve starém parlamentě, proslavili svou stranu bojovou řečí, projevovali později nelíbené pobouření nad krotkou výhradou básníka či filosofa k existujícímu pořádku. Viděl jsem, jak představitel státu štítivě poukázal na nehoráznou drzost jakýchsi lidí, kteří neuměle rozmnožili leták, zdůrazňující znění zákona o volebním právu. Za války to byl správce tajné tiskárny. Znal jsem ovšem i skromne buriče v rámci etablovaného systému, kteří přešli na stranu pořádku, jen co v něm dostali funkci. Není tedy třeba vztahovat tuto změnu jen na čas před revolucí a čas po ní. Tato změna nevyplývá natolik

z obecné zákonitosti dějin jako spíše z obecných zákonitostí, kterým podléhají lidské bytosti v dějinách, revolucionáře nevyjímaje.

Toto pozorování, jímž začínám svou knihu, není jistě objevné. Vztahuje se však na pořádek a to je pojem, který jsem zvolil za východisko. Vím, že to není pojem nejpřesnější, ale není o nic horší než třeba vědecktější pojmy, které nabízí politologie, sociologie nebo filozofie. Není to samozřejmě také můj pojem a není to také moje hledisko. Není to dokonce ani pojem z přísné mluvy stranických usnesení, dokumentů a různých poučení. Ale o to více je právě pořádek /vyslovuj se smutnou a trpkou ironií/ smyslem onoho dění uplynulých osmi let, kterému se tu chci věnovat. V pořádku je skryto množství obsahů, které chci ukázat. Pořádek je prostě pojem, který mi pro tento účel nejvíce vyhovuje.

Události roku 1968 v mé zemi byly pojmenovány nejrůznějším způsobem. Zdá se mi však nejvýstižnější, když řekneme, že z hlediska celého systému reálného socialismu propukl v Československu jednoduše nepořádek. Nepořádek uvnitř i navenek. Má země se podobala v té době planetě, která se v důsledku zvláštního seskupení sil vymkla ze své dráhy a letěla po svém v nejasné naději, že si snad najde nějakou novou dráhu blíže ke slunci. V ustáleném evropském pořádku to byl podnik od samého začátku dosti riskantní. Tím více přitahoval k sobě tento let pozornost a budil u diváků na Západě rozechvění a na Východě znepokojení.

Dnes si už spíše dovedu představit, že ti mužové, kteří se cítili být zodpovědní za celý systém oběžnic, pohlíželi nevraživě na nezodpovědné manévry československé družice. Ať už právem, či neprávem, dospěli jednoho dne k přesvědčení, že má země ohrožuje vesmírný

pořádek, že by mohla jednoho dne vychýlit z dráhy i ostatní planety. Usnesli se tedy vrátit mou zemi tam, kde byla, a naučit ji důsledněji smyslu pro pořádek. Jak známo, učinili to pak takovou silou zbraní, že tím paradoxním způsobem zvýšili historickou váhu onoho krátkodobého československého nepořádku. To se stalo a to je to podstatné.

Když tohle divadlo skončilo a diváci se odebrali domů, usedli novináři, historici, sociologové, aby podali zprávu o tom, co se vlastně stalo. Četl jsem dosti knih, které se zabývají československými událostmi z roku 1968, a ještě více je těch, které jsem nečetl. Pro čtenáře je vždy zajímavější to, co se vymkne ze všednosti a nese s sebou jakousi vůni dobrodružství. I když jde o dobrodružství celé země a jejího lidu. Mnohé z těchto knih nebyly však napsány jen proto, aby ukojily okamžitý čtenářský zájem. Sledovaly nepochybně i nadčasovější poslání. Mnohé byly psány s vědomím, že ono překotné období národních dějin Československa by mohlo být výrazem obecnějších historických tendencí, že by mohlo osvětlit skryté podzemní proudění v sociálních systémech východní Evropy a ukázat se konečně jako předznamenání budoucnosti, kdy by se i dobrodružství mohlo stát po ztrátě krajností všedním rámcem života společnosti.

Veden oběma pohnutkami začal jsem na začátku konsolidace, v roce 1971, psát knihu o roce 1968. Napsal jsem rychle několik kapitol a pak jsem usedával k nedopsanému rukopisu stále řidčeji. Skličovalo mě vědomí, že s postupujícím časem se moje práce jeví jen jako početní rozmnožení té literatury o Československu, pro jejíž napsání měli autoři lepší podmínky než já. Moje nové zaměstnání šoféra a později řemeslníka-specialisty, a ještě později strojníka na rypadle mi sice rozšiřovalo

obzory, ale jinak mi ponechávalo stále méně fyzických a psychických sil, abych dovedl do konce práci, o jejímž smyslu jsem už měl pochybnosti. A tak se stalo, že kniha zůstala nedopsána, při domovní prohlídce byla zabavena a dnes je spolu s mnoha jinými mými rukopisy součástí vyšetřovacího spisu číslo VŠ – ČSV – 4/1975 na správě vyšetřování Státní bezpečnosti.

Musím však také přiznat, že v průběhu plynoucích let jsem se dostával do vnitřních rozporů, že můj pohled na události z roku 1968 ztrácel postupně svou původní odhalovací jednoznačnost. Pomalu se také zrelativizovalo striktní morální hledisko, jednoznačné sympatie a antipatie. Svou úlohu v odpatetizování celé problematiky tu přirozeně sehrál pohled na smutné divadlo hromadné konverse a údiv nad lehkostí, s jakou jedna a tatáž ústa vyslovovala vášnivý odsudek toho, nač ještě před krátkým časem přísahala.

Po pěti letech zcela nové zkušenosti se mi začala jevit důležitost publicistické výpovědi trochu jinak. Přestala mě tak naléhavě zajímat analýza událostí z roku 1968. Samotné vzpomínání na toto krátké období začalo být nespolehlivé. S postupem času začalo všechno vypadat jako legenda. Tlak oficiální propagandy způsoboval, že mnozí lidé začli pochybovat o pravdivosti své nejvlastnější zkušenosti. četl jsem noviny a časopisy z té doby a slova, která jsme tehdy používali, mi připadala nepřipadná, nepřiměřená nové zkušenosti. Časový odstup udělal své. Pro střízlivé historické hodnocení je prý takový odstup potřebný a dokonce žádoucí. Ale do střízlivého historického hodnocení jsem měl pramálo chuti. Nechtělo se mi prohrabávat se třeba horou omylů a politické prostomyslnosti, kterou tento výbuch národních emocí navršil. Udělají to jistě jiní.

Najednou se mi zdálo být mnohem důležitější popsání a pochopení doby po rozpadu oněch národních emocí. Doby, která byla oficiálně nazvána dobou konsolidace a normalizace, doby, ve které byla, jinak řečeno, vykolejená planeta vrácena na svou starou dráhu. Nové téma mi umožní, abych se zabýval situací typickou pro reálný socialismus; rok 1968 byl situací atypickou. Zdálo se mi, že i pro budoucnost je snad potřebnější vyznat se v dějích typických pro celý systém existujícího socialismu než v historické výjimečnosti, která se sotva kdy bude v takové podobě opakovat.

Znali jsme samozřejmě už před tím základní funkce systému, jeho sílu i slabiny, věděli jsme o pevných pravidlech, kterými se řídí vnitřní život státu, věděli jsme i o nepsaných pravidlech, která je nutno respektovat navenek. Sám jsem dokonale ovládal ideologickou frazeologii, věděl jsem, jaké významy se skrývají za slovy z referátů na sjezdech a z redakčních článků ústředního stranického tisku. A přece jsem tehdy neviděl všechno, mnohdy jsem okouněl okolo okrasného balastu, který zahaloval holou pravdu, držel se jako klíště starých iluzí a různých netypických předností, které se v systému prosadily v důsledku ryze československých podmínek a tak ho zčásti poevropštily.

Obnovování všech funkcí systému jsem už ovšem pozoroval bez iluzí. Sám proces obnovy pořádku nic takového ani nedovoloval. V tomto procesu už nebylo nic z onoho postupného prorůstání nových funkcí "diktatury proletariátu" do starých podmínek a národních tradic, které se dá sledovat v poválečných letech. Od roku 1970 byly obnovovány zmrtvělé funkce systému sveřepě a bez ohledu na stupeň předcházejícího vývoje. Spíše naopak, důsledně byly vymazávány z národního vědomí i vzpo-

mínky na dosaženou úroveň ideologické střízlivosti, ekonomického myšlení, kulturní tolerance a politické věcnosti. Proto také se všechny součásti onoho procesu projevovaly s nebývalou zřetelností, jasností a transparentností. Toto obnovování pořádku už nebylo s to vytvořit mýty, a upřímně řečeno, ani se o to nesnažilo, místo mýtů používalo už jen omšelé fráze a ani se nesnažilo obestříť je věrohodností. Všechno bylo najednou jak na dlani a mě lákalo využít onu jasnost a zaznamenat ji, než bude setřena přirozeným zevšedňujícím vývojem.

Na tomto novém tématu mě lákal ovšem i jiný aspekt. Řekněme, že to byl – lidský faktor v onom procesu obnovy pořádku. Již dříve, v roce 1968, jsem měl pocit, že překotný běh dějin v mé vlasti má jakousi divadelní povahu. Mnohé dřívější změny probíhaly v pološeru typickém pro socialismus, v utajených rokovacích místnostech a střežených sídlech politiků. Tváře herců v těchto politických dramatech zůstávaly v skrytu, anebo na nich byly nasazeny ty fádňní masky z oficiální šedi. Avšak drama roku 1968 probíhalo na plně osvětleném jevišti. Lid začal najednou vnímat státníky a aktéry dramatu jako lidské bytosti, a ne jako prkenné panáky s věčnou frází v ústech. Viděl je najednou plakat, viděl jejich tváře obtížené únavou, mravními pochybnostmi a lidskou slabostí. Samozřejmě díky televizi. Tehdy se téměř v jediném okamžiku zrodil veřejný život a mnoha lidem se poprvé v životě začala jevit politika jako dílo lidských bytostí, a ne jako únavné a neskonale nudné, neprostupné a anonymní šikanování přicházející odněkud shůry. I první fáze obnovy pořádku probíhala na osvětleném jevišti. Lidé si dobře pamatovali herce a znali dobře jejich role. Proto s jistou dychtivostí sledovali, jak si vedou v naprosto nové hře a v naprosto nové režii. Myslím, že mohu

bez nadsázky říci, že pro domácí lid neprobíhal děj po roce 1970 nikdy jako abstraktní proces "upevňování vedoucí úlohy strany, likvidace exponentů pravice, očisty československé kultury, prohloubení spolupráce mezi socialistickými státy atd.", ale jako historické představení s živými postavami, jako hra o zradě, lásce, nenávisti, obětavosti a čachrářství, velikosti a nízkosti, pomstě a odpuštění, zbabělosti a hrdosti, jako hra o statečnosti a prohnanosti, jako hra o vzestupech a pádech, o penězích a o závisti a vůbec o všem, co je tak nádherně lidské. Nechci skrývat, že i já jsem viděl historické události především v této podobě, jen v této podobě mě uchvacovaly a až později jsem byl schopen podřídít se profesionálním návykům a pátrat po abstraktních tendencích, vývojových liniích, podstatách jevového dění, historických zobecněních, paralelách a poučeních. Jsa si toho vědom, nechci přílišnými zobecněními plýtvat.

Trochu je to i z nouze ctnost. Jsem si dobře vědom toho, že už dnes nejsem schopen napsat vědecké pojednání, zvláště ne o tomto tématu. Nemám čas na to, abych pátral po pramenech, četl staré noviny, vyhledával citáty v knihách, které mi pomáhaly utvářet si pohled na svět a na člověka, probírat se statistikami a referáty, ověřovat si fakta, která mi paměť vrací možná trochu zkresleně. Vstávám v pět hodin ráno do práce a vracím se ve čtyři. Do archivu by mě nepustili a legitimace univerzitní knihovny, která mě kdysi opravňovala číst libri prohibiti, propadla.

Ale to není to hlavní. Je to už sedm let, co jsem odešel, lépe řečeno byl vyhozen z vysoké školy. Od té doby jsem vstoupil do vědecké instituce asi třikrát, s pocity, které nebudu raději rozvádět. Jsem sedm let dělníkem a to člověka změní. Stejně tak ho změní ono bezprávné posta-

vení, ve kterém po celá ta léta žiju. Nejsem tím vysokoškolským učitelem, který se pokoušel psát vědecká pojednání a možná dokonce i věřil, že t. zv. vědecký aparát a respektování zvyklostí vědecké práce dodávají knize váhu a důležitost. Čas odvál úctu k přesnému vymezení předmětu, historickému úvodu, seznamu použité literatury a tak podobně. Ostýchám se přechýst dokonce i to, co jsem sám před desíti či patnácti lety napsal, tak je mi to vzdálené. Někdy vezmu do rukou studie a knihy, které u nás stále vycházejí /kupodivu/, a které třeba napsali i někteří z mých bývalých přátel, čtu a nevycházím z údivu. O čem to píšou? O perspektivách, o humanismu, o rozvíjení marxismu-leninismu, o vědeckém přístupu, o socialistické demokracii a vůbec o všem možném. Obhajují své práce na zasedáních vědeckých rad a získávají vědecké tituly a platové postupy. Přečtu několik stran a uvažuji o tom, jestli nemá pravdu oficiální propaganda, když tvrdí, že lidé jako já jsou cizinci ve své vlasti. Protože to, co čtu v knihách a časopisech, jsou jakoby zprávy z jiného světa, který pravděpodobně existuje, ale já o něm už nic nevím. Žiju v jiném světě. A zůstávám v přesvědčení, že můj dnešní svět, svět obyčejných lidí bez privilegií, ve kterém neuslyším jak je den dlouhý ani jedinou z těch novinových frází a vědeckých nabubřelostí, je světem skutečným a ten druhý, oficiální, je jen jeho platónským stínem. Zním i jiná vysvětlení, ale k těm se dostanu později.

Psal jsem v časech, kdy vládla cenzura. Nebylo to ani tak nepříjemné. Nebylo to sice upřímné, ale bylo to psaní dosti vzrušující, člověk napínal strunu a čekal, kdy praskne. Často praskla, ale nijak zvláštní nepříjemnosti z toho nebyly. Psal jsem v časech, kdy cenzura zmizela. Tehdy se bralo všechno psané slovo strašně vážně a

člověk až cítil v záhlaví onu tíhu zodpovědnosti. Psal jsem se strachem, jak to bude přijato a co to udělá. Ted' právě podobné starosti nemám. Nehodlám tuto práci předložit cenzuře a nemám ani dost odvahy věřit, že by měl v dohledné době nastat opět čas bez cenzury. Řekl bych, že je to ten nejlepší čas ke psaní. Svoboda je skutečně pojem velmi protikladný!

VIII.

Civilizované násilí

V úvahách pesimistů, krátce po invazi v roce 1968, se vyskytovaly mezi možnými následky tyto chmurné alternativy: deportace, politické procesy, tresty smrti. Těmito alternativami se konečně nazabývala jenom poražená strana. Občas bylo skrytými kanály masám dáváno na vědomí, že ve straně existuje křídlo, které dávalo a dává takovému řešení krize přednost. Současně se však šířilo podezření, že tyto zprávy dává do oběhu centralistická skupina okolo dr. Husáka, aby mohla lépe vystupovat v roli zastánců civilizovaných řešení. Je ovšem pravděpodobnější, že hlavní formy odvety byly stanoveny v Moskvě a že československé vedení nemělo příliš na výběr. A je pravděpodobné, že v Moskvě si vybrali do vedení právě ty muže, kteří měli předpoklady provést tu formu odvety, které Moskva dávala přednost. Psal se přece jenom rok 1968, vedení Sovětského svazu už zahájilo kampaň pro mezinárodní uvolnění, byl hotov plán na svolání evropské konference o bezpečnosti; mezinárodní komunistické hnutí přijalo se zděšením vojenský zásah v Československu, který ani v Kremlu neměl jednoznačnou podporu. V Moskvě se snažili sprovodit celou aféru co nejrychleji

ze světa. Proto také nikdy nedovolili, aby jim českoslovenští soudruzi příliš nahlas projevovali vděčnost za čin, který jim samým nepřipadal nijak zvlášť hrdinský a ke kterému byli ochotni se hlásit jen jako k strategické nevyhnutelnosti. Jak uplýval rok za rokem, stával se 21. srpen dnem nepřiznané hanby, přestal se vyskytovat v politických projevech i v úvodnicích; je lepší o něm nemluvit. Možná už nějaká najatá skupina historiků dostala orwellovskou úlohu vymazat tento den z historie vůbec. Hluboce se tedy mýlili ti, kteří se třeba i žertem domnívali, že bude tento den prohlášen státním svátkem. Vyplynulo prostě z celého kontextu okolností, že odvěta za smyšlenou kontrarevoluci nebude mít zvlášť drastický průběh. Do tohoto plánu byl možná i zakalkulován tradiční předpoklad holubičí povahy národa, který se ani v minulosti proti násilí nikdy energicky nebránil.

V úvahách optimistů se krátce po invazi objevovaly stejně hojné vyhlídky na kádárovská řešení. Zdálo se, že pro taková řešení jsou všechny předpoklady. V Praze na invazní vojska nikdo nestřílel tak jako v Budapešti, vojáci byli podrobeni jen rozsáhlé indoktrinaci pouličními diskusemi a nápisy na zdech budov. Sověti nebyli donuceni mstít se Čechům a Slovákům za své padlé. /Dnes je zřejmé, že onen jediný vrtulník spadl na zem sám./ Jenže zde se ukázalo, že bratrská velmoc neposuzovala rozdíl mezi Budapeští a Prahou tak přímočaře. Usoudila, že nebezpečí, které hrozilo z ideologické povahy československého experimentu, bylo vážnější než budapeštské střelení. Proto nepřipustilo žádnou velkorysost vůči nositelům a tvůrcům nebezpečných ideí, tedy vůči československé inteligenci. To především. A československé vedení s tímto rozhodnutím rádo souhlasilo, protože v paměti odpůrců československého jara nezůstaly ani tak zapsány

údajné kontrarevoluční činy, ale celková koncepce demokratického socialismu. Ta odporovala všem jejich zkušenostem, nedovedli ji pochopit, překvapovala je nezvládnutelnými úkoly, naháněla jim strach z obyčejného lidského selhání, nutila je zkoumat vlastní schopnosti, předvedla jim lid v dosud neznámé podobě a zaskočila je probouzejícím se veřejným míněním, svobodou tisku a jinými hrůzami, které nepatřily do reálného socialismu. Domnívám se, že to bylo ideové dědictví československého experimentu, ještě živé, neporažené a znovu zkoumané, které nedovolilo, aby se v Československu uplatnily kádárovské zkušenosti. Ideové dědictví jara nebylo možné odbýt pseudorevoluční frází, i když se to samozřejmě dělo. Toto dědictví bylo příliš zakotveno v dvacetileté socialistické struktuře společnosti, nerušilo nic z evidentních ekonomických, sociálních a politických předpokladů socialistického zřízení, bylo odpovědí na vyšší stadium ekonomického a kulturního rozvoje než v jiných socialistických zemích, atd. Proto bylo potřebné násilím zabránit jeho přežití, vykořenit je beze zbytku a překazit i možnost zpracovat a uskutečňovat nějakou jeho minimální alternativu. Proto byl tedy zahájen útok na československou inteligenci, a to nejen na tu její část, která se exponovala a mohla být na základě písemných projevů označena za exponenta pravice, ale i tu její část, která přijala hrubou programovou vizi demokratického socialismu za přirozenou alternativu dalšího vývoje československé společnosti, protože do toho bodu vyústila celá její zkušenost z dvaceti let ekonomických, politických a mravních havárií. To všechno bylo už zřejmé ze sovětské předsrpnové propagandy, která směřovala především proti programovým tvůrcům československého experimentu a až v druhé řadě proti jeho politickým představitelům. Vyplý-

valo to i z její argumentace, která měla výhradně ideový charakter a vyhýbala se přímým faktům politického života. V podstatě ani neexistoval takový fakt, který by mohla protičeskoslovenská propaganda spolehlivě využít. V tomto ohledu si musela vymýšlet. Ale nemusela si vymýšlet v ohledu ideologickém, v československém tisku našla nepřeberné množství teoretických a ideových hříchů. V tomto smyslu nebyl daleko od pravdy vtip, který interpretoval invazi jako obchod - 2 000 tanků za 2 000 slov.

Při obnovování pořádku nedošlo ani k jedné ani k druhé krajnosti. Nedošlo k deportacím a hrdelním procesům a nedošlo také k všeobecnému pardonu a začátku od nuly. Zdá se, že pesimisté i optimisté nezakalkulovali do svých úvah onu třetí možnost - velké civilizované násilí na značné části československé inteligence.

Lze předpokládat, že základní obrys plánu byl vypracován doma, protože má ryze československý charakter. Vycházel ze znalostí poměrů, z tradice, opíral se o historické zkušenosti - z třistaleté poroby a šesti let války, o zkušenost z celých minulých dvaceti let. Byl to prostě plán, který počítal s českou a slovenskou povahou, s danou životní úrovní, s ověřenou náklonností ke kolaboraci, s odporem ke krajnostem atd. Autorsky se k tomuto plánu nikdo nepřiznal, možná to bylo ryze kolektivní dílo.

Domnívám se, že jen menšina z těch, proti kterým byl tento plán konec konců zosnován, předpokládala, že právě to bude cesta, po které se vydají českoslovenští obnovovatelé pořádku. A když už s tím počítala, nepočítala s tím, že existenční ničení bude probíhat v tak široké formě a že bude mít v krátké době tak devastující účinky.

Ideovým východiskem a jakousi programovou základ-

nou pro toto nové civilizované násilí se stal dokument známý pod jménem "Poučení z krizového vývoje". Tento text si nedělal velké nároky na teoretické zhodnocení snad nejzávažnější zkušenosti evropského komunistického hnutí v posledních dvaceti letech; byl to text utilitární, jehož jediným smyslem bylo několik odstavců z chatrné pragmatické logiky, o kterou by se opřely jednotlivé konkrétní kroky tak zvané normalizace. Byl to text pro danou chvíli, narychlo spíchnutý a jako takový rozhodně nevešel do dějin revoluční teorie. Byl udělán jen pro domácí potřebu a i KSSS se k němu od začátku chovala rezervovaně. Tento text však rázem vrátil argumentaci, řeč a zacházení s fakty do padesátých let..... Ozval se v něm opět patos obžalovacích řečí z hrdelních procesů a živá zkušenost milionů lidí v něm byla převrácena ve svůj pravý opak. V tomto ediktu však bylo každému dáno jasně najevo, že setrvá-li v přesvědčení o existenci skutečnosti, jak ji viděl vlastníma očima, nemůže očekávat od státu nějaké laskavosti. "Poučení" však přímo jmenovalo exponenty pravice z řad inteligence, mluvilo o o tom, že je třeba zbavit je možností ovlivňovat veřejný život. Přirozeně, že tu nebylo řečeno všechno to, co se později stalo. Dokumenty toho typu jako je Poučení jsou určeny pro veřejnost. Instrukce a prováděcí nařízení se sdělují ústně nebo telefonicky a většinou anonymně.

Znovu a znovu se však v tomto textu zdůrazňovalo, že se nesmí opakovat žádná situace třeba i vzdáleně podobná obrodnému procesu a že je třeba umrtvit v zárodku jakoukoliv myšlenku, která by i vzdáleně připomínala myšlenku jara 1968. A že za myšlenky nese vždy zodpovědnost inteligence, o tom Poučení též nenechávalo své čtenáře na pochybách. Civilizované násilí na československé inteligenci mohlo být spácháno.

Zbavit vlivu znamenalo především zbavit místa. Po exponentech pravice, pracovnících sdělovacích prostředků, novinářích, přišli na řadu vědečtí pracovníci, především pracovníci společenských oborů, historici, filozofové, politologové, literární vědci, teoretici filmu, divadla. Ale přišli na řadu i přírodovědci, lékaři, inženýři, učitelé středních a národních škol, řadoví pracovníci v národním hospodářství a mnozí jiní. Když už se akce rozjela, bylo ji těžko kontrolovat. V prvotním zdůvodnění se argumentovalo tím, že je nutné tyto lidi zbavit možnosti působit na veřejnost, na mládež, na širší okruh spolupracovníků, zbavit je zodpovědnosti ve všech oborech lidské činnosti. Tato logika však byla zapomenuta a nižší orgány pochopily, jak už to bývá, celou akci jako politickou pomstu. A tak byli zbavováni místa i lidé, kteří neměli téměř žádnou možnost politicky působit na své okolí, kteří pracovali v izolaci vědecké knihovny a vytvářeli nepopíratelné hospodářské hodnoty. Do této aktivity se zapojili adepti na uvolněná místa v řídicích funkcích, lidé toužící po lepších platech a ti, kteří viděli v atmosféře doby možnosti zbavit se konkurence ve svých oborech. Dokonce i v umění!

Protože existenční postih neřešil vše /nebylo možné například vyhodit z místa umělce, kteří nebyli nikde zaměstnáni/, byly vydány zákazy. Především zákaz publikovat. Tento zákaz platil pro jméno autora, ne na jeho dílo. To znamená, že od označeného autora se nesmělo publikovat nic, byť by to byla oslavná báseň na příchod bratrských armád. Mimochodem taková báseň nikdy nevznikla. Byly vydány zákazy hrát na divadle, ve filmu a v televizi, zákazy zpívat, zákazy překládat, působit na jakémkoliv místě v oblasti vědy, kultury, školství atd. Třeba jako školník. Nakonec byly vydány i zákazy

zúčastňovat se na pohřbech lidí známých z jara 1968. Výpočet absurdit by byl v tomto ohledu nekonečný. Proskribční seznamy ovšem vydávány nebyly. Zákazy přicházely tajemnými cestami. Jedni říkali, že takové seznamy ani nejsou, jiní říkali, že je viděli na vlastní oči. Mohu potvrdit jen to, že existoval seznam autorů a jejich děl, překladatelů, autorů doslovů atd., jejichž knihy se musely vyřadit z veřejných a vědeckých knihoven.

Nikdy nebyl vydán oficiální zákaz stýkat se s pronásledovanými intelektuály. Ale státní bezpečnost vyšetřovala takový styk stejně jako jiný podvratný čin proti republice. Nebyl vydán zákaz cestovat z jednoho města do druhého, ale policie mohla poslat takového cestovatele zase šupem domů, jak se to i stávalo. Nebyl vydán zákaz číst t. zv. závadnou literaturu, ale tato literatura byla zabavována při domovních prohlídkách. Nebyl vydán zákaz stěžovat si, psát petice a obracet se na státní orgány. Přesto šli lidé za takové činy do vězení.

Těmito a mnoha jinými rafinovanými metodami, které jsou oním civilizovaným násilím, byla umlčena ta část československé inteligence, která spoluvytvářela demokratické myšlení v roce 1968 a nebyla pak ochotna převrátit svou zkušenost naruby. Bylo zrušeno její přirozené místo v národním životě a tím jakoby přestala existovat. Že nepřestala, to už je jiná věc.

Přes výbornou organizaci a důslednost nebylo prvotní poslání tohoto násilí, jak se později ukázelo, splněno na sto procent. Avšak téměř se stoprocentním úspěchem se setkalo poslání druhotné, které možná ani nebylo hlavním cílem persekucních opatření. Totiž zastrašení a zposlušnění té části inteligence, která nebyla zasažena přímo, ale mohla z blízkosti sledovat pády svých bližních. Údery byly sice zaměřeny na jednotlivce, ale dopa-

daly současně na celé jeho okolí; do středu pracovišť, přátelských kroužků, sympatizujících kolegů a tak podobně. V blízkosti takového úderu se bezděky všichni přikrčili, a to i ti, kteří se podle logiky oficiálního zdůvodnění neměli čeho bát. Když se taková akce civilizovaného násilí rozjede, připadá mnohým lidem jako přírodní pohroma a ti nevěří už v žádnou logiku. Takový úder mobilizoval v lidech pud sebezáchovy a současně otrásl nepříteli starým předsevzetím k solidaritě. Mnohá propuštění, zákazy a nemilosti se protahovaly na dlouhé měsíce, jako by záměrem organizátorů bylo ukázat názorně agonii člověka, který si zneprátelil stát, a nyní padá postupně a pomalu na přísluvečné smetiště dějin. Samozřejmě, byly hrdé odchody se vztyčenou hlavou, ale někdy byl opravdu zlý pohled na ty, kteří se nedovedli smířit s odchodem ze scény, bránili zoufale výsady, které jim kdysi přidělil reálný socialismus. Lidé postižení zákazy připomínali těm, kteří zatím publikovali, hráli a zpívali, že stát je mocný a loyality že se vyplácí. Příští pářiové, kteří zatím ještě chodili mezi svými kolegy, upevňovali svým příkladem poslušnost mezi inteligencí. Obnovitelé pořádku se netajili tím, že za poslušnost a loyality zaplatí. Byl připraven například nový zákon o vysokých školách, který zvyšoval platy u všech kategorií vysokoškolských učitelů. Jeho uvedení do praxe bylo podmíněno stupněm očisty vysokých škol od exponentů pravice. Hezky vymyšleno! Tvrdohlavci, kteří trvali na svých právech a žádali dodržování pracovního zákonodárství, okrádali své kolegy o finanční přilepšení. Někdy mi připadalo, že toto vše vymyslel někdo s hluboce macchia-velistickou duší, aby československé inteligenci dokázal ubohou služebnost jejího postavení, pohaněl její lepší tradice, mravně ji zostudil a zošklivil ve vlastních očích.

Malověrnost se šířila a přispívala k normalizaci. Politika civilizovaného násilí slavila úspěchy a splnila naděje, kteře její tvůrci do ní možná ani nevkládali. Jinak by se tolik nerozhořčovali nad každým záchvěvem odporu a mravní rozhodnosti.

Proč ale stále mluvím o tomto násilí jako o násilí civilizovaném? Protože se vyhýbalo starým explicitním formám násilí. Personální šéfové se loučili s propuštěnci podáním ruky. Zákazy byly vyslovovány s provinilým úsměvem a nabídkou sebekritiky. Umlčení se dělo důstojně, bez rány přes hubu. Nikdo z představitelů československé inteligence nebyl systematicky ztlučen. Nikdo nebyl donucen umřít hladem nebo žebat, ve vězeních se s vězněnými doktory zacházelo podle předpisů. V některých případech si bylo možno svobodně zvolit vyhnanství, proskřibovaní mohli žít dále ve svých bytech, jezdit ve svých autech. Zakázaní autoři mohli s jistým rizikem publikovat v zahraničí, výsledky na státní bezpečnosti se konaly zpravidla v pracovní době, nikdo nebyl buzen ve čtyři hodiny ráno, vyšetřovatelé se svým obviněným nevysmívali a hrubě jim nespílali, odposlouchávací zařízení byla v bytech instalována decentně, bez poškození nábytku, komu nevadily výsledky, mohl promlouvat se zahraničními novináři a stýkat se se stejně postiženými, a každý měl možnost napsat hanopis na sebe sama a na své přátele, být tak podezřívavě prozkoumán a možná uznán jako vhodný polepšený hříšník. Když se to tak vezme, je to dost velká škála možností pro pronásledovaného intelektuála. V tom je právě civilizovanost tohoto násilí.

Devastace, kterou toto násilí vyvolalo v oficiální formě duchovního života, se nedá zakrýt nijakými statistikami a organizovanými manifestacemi loyality. Ale to hlavní

bylo splněno, československá inteligence se chová tak, jak to předpisuje znaková soustava reálného socialismu. Její oddanost je formálně ještě dokonalejší než v jiných zemích. Hojně jsou rozdělovány státní ceny a tituly zasl. a nár. umělců. Kdo viděl Československo v průběhu roku 1968, musí shlížet s úctou na politickou efektivnost, s jakou byl obnoven pořádek v řadách československé inteligence. Tento pořádek má, kromě jiných, jednu základní chybu. Kdyby sám režim náhle potřeboval nosnou myšlenku či nepředpojatou analýzu závažného sociálního problému, nemá koho požádat o pomoc. Civilizované násilí zničilo odvahu myslet, chuť kritizovat a odhodlání stát za poznanou pravdou.

XVI.

Adaptace

Při čistě racionálních úvahách se obnovený pořádek v Československu jeví jako bludný kruh absurdit, abnormálností a slabostí. Takže je na místě otázka, proč se tento systém dávno nerozpadl. Je to jistě otázka, která zaměstnává intenzívně strategy světové rovnováhy, zabývají se jí skvěle vybavené vědecké ústavy, věnují se jí věhlasní novináři a politologické autority. Četl jsem mnoho odpovědí na tuto otázku. A ještě častěji jsem si sám nad ní lámal hlavu.

Žiju v zemi, jejíž hospodářský, politický a kulturní život vytváří denně celou řadu absurdit, které pobuřují zdravý rozum. Jestliže nemá člověk rozum úplně otupen, narazí v průběhu obyčejného všedního dne na deset situací, nad kterými se rozum zastaví v němém údivu. A není tomu tak proto, že bych vystupoval denně v roli kritika společnosti a pečlivě zaznamenával každé drobné selhání. Tyto provokace zdravého rozumu si zažívá každý občan, kterého ještě nezdolala úplná apatie. Role kritiků společnosti je denně vnucována milionům reptajících a klejících občanů. Ráno nejede autobus a nejede. Když pak přijede, je natřískaný k prasknutí a vů-

bec nezastaví. Přijdete proto o deset minut později a zapíší vás do knihy opozdílů, i když stejně další hodiny prodebatujete o fotbalu a skutečnou práci zvládnete za dvě hodiny. Obchod, kde si pravidelně kupujete něco na přesnídávku, je zavřen, protože vedoucí má nemocné dítě. Slunce pálí do lahví mléka složených před obchodem a prší se na pečivo v drátěných koších. Zavolají vás na úplně zbytečnou schůzi, kde sedíte a kreslíte si na papír obrázky. Z oken se díváte na partu stavebních dělníků, kteří sedí a popíjejí pivo. Je jisté, že jim nedovezli nějaký materiál, roury, beton a podobně. Také je možné, že je rozčílil mistr a že kašlou na práci. V závodní jídelně se pokazila lednička, maso se zkazilo a k čočce vám dají vejce na tvrdo. Žena vám telefonuje, že nemá teplou vodu na praní, protože topič se opil. Kolega se vám chlubí, že sehnal hadici k chladiči a vy mu závidíte. Cestou z práce stojíte v obrovské řadě na melouny, protože chcete udělat dětem radost. Potkáte známého a ten začne hlasitě nadávat na režim. Vy stojíte jako na jehlách a opatrně se rozhlížíte, jestli to někdo neslyší. Myslíte na to, že musíte vyzdobit okna, protože se blíží státní svátek. Přitom si uvědomujete, že jste zapomněl přinést synovi nějaký časopis, aby si z něho vystříhal obrázky pro nástěnku do školy. Žena vás bude doma nutit, abyste jí napsal referát na školení o nevyhnutelném zániku kapitalismu. Jí samé splývá pojem kapitalismu s dvoudenní návštěvou do Vídně, kterou ztrávila v konzumním vytržení v obchodních domech na Maria-Hilferstrasse. Večer si přečtete podrobnou zprávu v motoristickém časopise o technických parametrech nového vozu z továrny BMW. Autor má zasvěcené výhrady proti trochu přehnanému tvarování palubní desky. Vám je to jedno, protože si takový vůz nekoupíte, i kdybyste pětkrát po sobě

vyhrál ve Sportce. V Československu se nikdy neprodával a ani neprodává. Usnete při televizní reklamě, která vám doporučuje, abyste obuv kupovali v obchodě s obuví. Ještě vás napadne, že příště budete žádat obuv v řeznictví.

Nejméně milion kritiků společnosti se po takovém dni ptá sama sebe, jak je možné, že se systém, který vrší hloupost, neschopnost a nezodpovědnost do pyramidy, dávno nezhroutil, a že naopak projevuje všechny obecně uznané známky politické stability. Milion nebo i více kritiků společnosti zapomíná na to, že systém odporuje sice denně ve svých životních projevech zdravému rozumu, ale že zdravý rozum je to poslední, co hýbe světem. Ani tuto masu kritiků, kterou tvoří devadesát procent mužů a žen v Československu, nevyprovokuje dennodenní urážení zdravého rozumu k žádnému politickému činu, ale jen a jen k reptání a soukromému rozčílení. Motivace jejich základního postoje ke společnosti je skryta hlouběji a má málo společného se zdravým rozumem. Je dána jejich existenčním včleněním do systému, jejich ekonomickou a vlastně i komplexně lidskou závislostí na totální všemocnosti státu reálného socialismu. Zdravý rozum se může bránit a provokovat vědomí tisícer výhrad, je však slabý proti věčné závislosti naprosté většiny lidských bytostí na materiální determinaci. A ta přichází v našem případě jen z dobré vůle státu, z jeho funkce jediného rozdělovatele základních podmínek k životu. A těmi nejsou v moderní civilizaci jen chléb, cár kolem beder a střecha nad hlavou, ale komplikované ukájení zbytnělých konzumních potřeb člověka dvacátého století. Nevím, jestli je tohle všechno tak přesně známo politikům reálného socialismu, nikdy o tom nemluví, ale jisté je, že se chovají tak, jako by tuhle pravdu

znali. Pohrdání zdravým rozumem, kterého jste v obnoveném pořádku dennodenně svědky, toto tušení potvrzuje.

Na začátku éry obnoveného pořádku jsem klamal sám sebe, když jsem si říkal, že absurdity už nemohou dále trvat, že systematické urážení zdravého rozumu povede k nějaké nejasné katastrofě. Podcenil jsem jeden z nejdůležitějších faktorů vnitřní stability reálného socialismu a to faktor *a d a p t a c e*. Adaptace občanů na základní determinaci lidského života v reálném socialismu. Tato adaptace není navíc nového data, ale je výsledkem historického procesu, ku podivu jen třicetiletého, ve kterém se tři generace Čechů a Slováků staly součástí přesně určené sociální struktury, značně odlišné od struktur předcházejících. Obyvatelstvo země, která se téměř vzorově rozvíjela v souladu s hlavními vývojovými rysy evropské civilizace, se přizpůsobilo systému, který se mnohým zdál zpočátku přechodný, absurdní, nestabilní a ve svých výstřelcích šílený. Adaptace však měla úspěch proto, že systém reálného socialismu byl v jistém ohledu přehnaný, jednoduchý, pohodlný a nekladal na přizpůsobivost velké nároky.

Pluralitní soustavy jsou náročné na pozornost, člověk v nich často ztrácí přehled, pluralitní agitace vyvolává zmatek. Příliš mnoho pravd devaluje hodnotu pravdy vůbec, postavení ve společnosti nelze přesně programovat, konkurence klade vysoké nároky na osobní výkonnost.

Pro život v novém systému stačilo občanu vzít na vědomí jen několik nejvýraznějších faktů: že vládne jen jedna strana, že je jen jediná pravda, že osud člověka je závislý na přízni či nepřízni tohoto státu, že svět je rozdělen na přátele a nepřátele, že souhlasit se vyplácí a nesouhlasit nevyplácí, že hlavou nikdo zeď neprorazí, že stát nechce

člověka celého, ale jen tu jeho menší část, která vystupuje nad hladinu veřejného života, a že tedy bude-li touto svou částí přikyvovat jediné pravdě, může si v celé neveřejné sféře dělat co chce. Stát dal svým občanům najevo, že nepotřebuje občany do hloubky duše přesvědčené o postulátech každodenní propagandy, že mu stačí pasivní loyality, uznání základních pravidel ve vztazích mezi občanem a státem, mezi občanem jako zaměstnancem a státem jako zaměstnavatelem, mezi občanem jako konzumentem a státem jako monopolním dodavatelem zboží, služeb, kultury, sociální ochrany, vzdělání a pod.

Dobrým předpokladem pro adaptaci v nových poměrech bylo, že neexistuje jiná alternativa. Toto poznání se prohlubovalo s plynutím času, s postupným odumíráním reakčních, liberálních a reformních nadějí, které se udržovaly mezi lidmi ještě v padesátých letech, zčásti jako odraz základního poznání tehdejší generace dospělých, že totiž režimy se střídají nejdéle do desíti let. Mnoho lidí si myslelo, že nový systém nepřetrvá, ale většina se přizpůsobila.

Obrovské adaptační schopnosti v Československu prokázalo například rolnictvo, kterému byla vnucena přestavba celé hospodářské základny se staletou tradicí a staletými životními zvyklostmi. A stačilo deset, patnáct let a rolnictvo se zabydlilo v družstevním hospodářství tak dokonale, že by se dnes našla těžko početnější skupina rolníků, kteří by se chtěli vrátit k soukromému typu hospodaření. Tento adaptační proces je kapitolou sám pro sebe a je to dodnes jediný naprogramovaný sociální proces, který byl zvláště v Československu dokonale zvládnut. Původní tragedie jedné celé sociální třídy se rychlou adaptací proměnila v novou, nesrovnatelně po-

hodlnější, jistější a dnes už i bohatější existenci. Stejně rychlou adaptaci prodělali řemeslníci a živnostníci, i když všechna řemesla a služby zaplatily za tuto přeměnu úpadkem efektivnosti. Celá dělnická třída a zaměstnanci ve státních sektorech vlastně žádnou základní hospodářskou přeměnou neprošli a adaptace tu probíhala spíše v návycích, životním stylu a celé občanské existenci.

Obnovení pořádku probíhalo v Československu proto tak hladce, že v jádru bylo celé obyvatelstvo na daný typ pořádku už navyklé a nové zpřísnění pravidel se stalo prostě signálem pro zapojení adaptačních stereotypů. Každý je někde zaměstnán a musí dodržovat státní pravidla zaměstnaných. Musí chodit pravidelně do práce, ale není tak docela nutné, aby tam pracoval. Adaptovaný člověk zná tisíce způsobů, jak nepracovat nebo pracovat málo, a přesto mít pověst dobrého pracovníka. Tato zaměstnanost je základní sociální jistotou. Jen pro menšinu lidí v náročných, ale atraktivních zaměstnáních je tato jistota podmíněna manifestační služebností režimu. I z nižších platů lze žít na nižší úrovni obecného standartu. Šikovnější si mohou přivydělat. Není třeba šetřit na nemoc a na stáří. Skromné bydlení je levné. Adaptace v konzumní oblasti znamená, že se smíříme se skutečností, že jednou není to a podruhé ono. Plodem adaptace je shánlivost, ztracený čas ve frontách a čas ztracený běháním po obchodech, ale i obrovská vynalézavost při odstraňování atraktivních výrobků.

Plodem adaptace je celá řada podivuhodných dovedností občanstva, které jsou snad v jiném světě neznámé: je to dovednost procestovat půl Evropy s autem plným konzerv, sehnat léky, které se prodávají jen ve Švýcarsku, skvěle vařit se čtvrtinovým sortimentem potravin, které jsou jinde na světě v běžném prodeji, mít cibuli, která

už není měsíc na trhu, udržovat v provozu obskurní značky aut, na které se v Československu nikdy neprodávaly náhradní součástky, pustit se do stavby půlmilionové vily při oficiálním příjmu kolem tří tisíc měsíčně. Těchto dovedností vyvolala adaptace v konzumní oblasti stovky a budí někdy skutečnou úctu, pokaženou trochu vědomím, že energie národa by se dala využít i rozumněji. Kavárny, hospody a restaurace jsou po celý den plné, i když jsou všichni lidé zaměstnaní. Hory jsou plné lyžařů, jejichž výstroj přesahuje svou cenou často půlroční průměrný plat, téměř všichni mladí lidé jsou informováni o produkci beatových skupin, jejichž nahrávky nikdy československý rozhlas nevysílá, v zemi s nejdražším benzínem ucpou ráno všechny ulice auta, řízená muži spěchajícími do práce. Dívám se často na jevy tohoto typu a musím se přiznat, že je nedovedu přesvědčivě vysvětlit. Tato adaptace na konzumní nedostatečnost systému je jistě známkou národních schopností, ale člověka se zmocňuje smutek, když si uvědomí, kolik iniciativy, vynalézavosti a času spotřebuje adaptovaný člověk, aby v touze po špatně chápané světovosti dosáhl druhořadých konzumních ideálů.

Na politickou adaptaci nespotřebuje občan reálného socialismu zdaleka tolik energie. Pravidla jsou příliš jednoduchá. Od základní masy občanů se požaduje jen pasivní loyality, která se dá prostě uhrát naprostou mlčenlivostí ve všech politických diskusích. Jednou, dvakrát za rok je občan povolán k nějaké manifestaci či oslavě. Adaptovaní lidé naplní náměstí nebo pochodují, baví se mezi sebou, snaží se neslyšet řečníka, matně zatleskají, když klaka pod tribunou spustí skandovaný pokřik, snědí párek u stánku a zapijí ho pivem. Na schůzích pak tito lidé sedí se zadumaným výrazem a snaží se nevnímat stokrát

omleté fráze, hlasují jednomyslně, bez odmluvy přijmou závazky, pracovní smlouvy, plány, odsoudí každého, koho je třeba odsoudit, schválí protest americké vládě a díkuvzdání Sovětskému svazu, odevzdají tři koruny na Vietnam, přestože už dávno nevnímají, co se to tam vlastně děje. Je to smutné, ale nelze se tomu divit. Adaptovaní občané už prožili anebo byli nablízku, když se řešily konfliktní politické situace, které zacloumaly osudem jejich nebo osudem někoho známého. Mají už zkušenost z modelových situací politického života za reálného socialismu. Prošli už některými křížovatkami života a zvykli si přecházet na zelenou, i kdyby to stokrát odporovalo jejich smyslu pro pravdu, rozumnost, čest a pod.

Jsou ovšem společenské skupiny, především ty z horních vrstev společenské hierarchie, které si musí adaptaci vykoupit mnohem složitějšími manévry. To platí pro lidi působící v řídicích složkách hospodářského a politického života, platí to pro lidi pracující v ideologické oblasti a v kultuře. V těchto oblastech žádal obnovený pořádek mnohem více než pasivní loyaltitu. Kladl nástrahy a pasti, nutil ke zradě a sebezapření. Přesto se i zde adaptace rychle prosadila. Náročnější pravidla byla zvládnuta, respektuje se hranice mezi povoleným a nepovoleným myšlením, byl zvládnut model chování, které přináší prospěch. Každý tento model zná a většina se také podle něho chová. Když někdo občas z tohoto modelu chování vybočí, stane se pro své okolí senzací dne. Pak se jen sleduje, jak bude toto vybočení podle jiného modelu zdoláno.

Žil jsem léta v této náročné adaptační sféře a nepopírám, že mám za sebou celou éru adaptačního úsilí. Mlčel jsem také ke lži, nebo jen opatrně žádal o její uhla-

zení. Nečinně jsem přihlížel k řádění hlouposti a v krizových situacích počítal riziko každého vybočení. Dával jsem jako mnozí jiní přednost prozíravé taktice před přímočarostí mravního postoje. Používal jsem slova, která nebyla mými slovy, ale výrazivem mírného pokrytectví. A vždy byla po ruce nějaká logická konstrukce, která dokonale odůvodňovala takový postup. Oddělil jsem si sám pro sebe obecnou pravdu od pravdy konkrétní, obecnou nespravedlnost od nespravedlnosti konkrétní, obecné násilí od násilí konkrétního a měřil jsem pravost svého charakteru jen postojem ke konkrétní křivdě v konkrétním lidském osudu. Vyhnul jsem se tím tomu, abych ukazoval prstem na císaře a vykřikoval, že je nahý. To bylo totiž nejvíce riskantní. A také jsem věděl a vím to dodnes, že žádná obecná formulace zjevných ale potlačených pravd nezmění zakořeněný politický systém. Změní jen člověka, který si takový postoj osobně zvolí.

Odmítl jsem se adaptovat až v obnoveném pořádku, protože se prostě převážily váhy. Na misce se starými ideály zůstala v konkrétní situaci jen zaprášená slova, slova a slova. Adaptace už nebyla zdůvodnitelná politikou logikou a sebeobratnějšímí racionálními argumenty, ale pouhou obavou z existenčního pronásledování a z obrovského množství příkoří, které si může na člověka vymyslet rozzlobený stát. A dnes vím, že toto odmítnutí adaptovat se v obnoveném pořádku bylo u mně, tak jako u většiny jiných lidí, motivováno stavem duše, kterému státní bezpečnost říká tvrdohlavost. Je to však touha uchovat si pro zbytek života o sobě dobré mínění. Je to naprosto jednoduchá motivace a vždy mě udivuje, že ji nechápou ani mnozí lidé, kteří by měli mít k tomu dobré předpoklady. Anebo možná, že chápou, ale považují i pro sebe za lepší, hledat v neadaptovaných postojích

politickou spekulaci, pýchu a kdoví co ještě.

Množství neadaptovaných je však v poměru k adaptovaným jen kapkou v moři. Někdy si myslím, že by si obnovený pořádek mohl tuto kapku směle dovolit a zlepšit si tak pověst v mezinárodní veřejnosti. Jestliže tak neučiní, a naopak vystavuje neadaptované neustále šikanování, svědčí to jen o tom, že sám není tak hluboce přesvědčen o pevnosti adaptačních návyků u většiny obyvatelstva. A má pravdu, že adaptaci nevěří. Je to totiž adaptace nesmírně povrchní a zasahuje skutečně jen tu malou část člověka, kterou je na veřejnosti vidět. Adaptovaný člověk odvede svoji politickou daň, a pak žije hluboce ponořený v soukromé sféře. Za třicet let zmoudřel režim natolik, že už za loyálním občanem do soukromí neleze. Není to ovšem jenom výsledek zmoudření, je to dílem i rezignace na původní záměr vytvořit soulad mezi veřejnou a soukromou lidskou bytostí. Kdysi tomu tak totiž bylo. Ještě v padesátých letech byla propaganda, literatura a celá výchovná činnost podřízena tomuto utopickému cíli. Záměr však brzy ztroskotal a obnovený pořádek, vědom si vratkosti mravní základny, na které spočívá, se spokojuje u adaptovaných občanů s jejich veřejným souhlasem a soukromí ponechává jim.

Tato nekontrolovaná soukromá sféra je v obnoveném pořádku poměrně rozsáhlá. Stát dovoluje adaptovaným občanům, aby si z penězi, ke kterým relativně poctivě přišli, dělali, co chtějí. Mohou stavět domy, chalupy, chaty, zařizovat si je podle své vůle a možností. Mohou si kupovat auta a jezdit v nich, kam je napadne. Mohou se bavit, jak je napadne. Mohou naplňovat hospody, kavárny a sportoviště. Mohou cestovat do zahraničí, když mají na nehorázné přírážky za tvrdé valuty. Mohou si na zahradě vypěstovat zeleninu a ovoce, jaké ve státních obchodech

nikdy nevidět. Nemohou sice číst, coby chtěli, ale stát jim zařídí společnou anténu pro příjem vídeňského programu. Nedovolí ale, aby byl v novinách zveřejňován program ORF /tak si ho lidé rozmnožují sami/. Adaptovaní lidé mohou v soukromí přetřásat klepy o politických prominentech, smát se politickým vtipům, pobuřovat a podvracet republiku, vyprávět si zkazky o Západním Německu, o Švédsku a o Kanadě, o těch báječných zemích, kde nezaměstnaní dostávají větší podporu než zdejší ředitel plat, legendy o závratných kariérách emigrantů, které se tak dokonale odlišují od tragických příběhů, které přináší oficiální tisk. Adaptovaní občané mohou nadávat, soptit, nevybíravě častovat spojence, znesvěcovat všechny sovětské svátosti. Pokud to dělají v soukromí a na veřejnosti ukazují svoji adaptovanou tvář a pokud je nikdo zlomyslný neudá, stát se nestará o spasení jejich adaptovaných duší. Obnovený pořádek jim ochotně poskytuje tento ventil, protože soukromý antikomunismus adaptovaných občanů do nebe nedojde tak jako přísllovečný psí hlas. Hlavně když přijdou k volbám a na prvního máje do průvodu.

Poslouchám řeči adaptovaných občanů v jejich soukromí a zdá se mi, že se mstí. Zuřivě a bezmocně se mstí za ztrátu své veřejné tváře, za ponižování, za své bázně, za permanentní strach, za vlastní pokrytectví, za lži, kterým musí naslouchat a snimiž musí souhlasit. Za drobné zrady, které museli napáchat na sobě a často na svých bližních. A přesto opět budou manifestačně souhlasit, mávat v průvodech mávátky, platit známky do legitimace Svazu přátel, zvedat ruce na schůzích a podpisovat rezoluce. Jsou svázáni se svým státem celou existenční základnou a kdyby odmítli, mohli by ztratit to jediné, co adaptovanému občanu zůstává – svou privátní sféru.

Její omezené, ale přesto lákavé možnosti jsou také darem od státu. Jsou odměnou za adaptaci.

Adaptace v reálném socialismu je zvláštním druhem společenské smlouvy, jakou by si Jean Jacques těžko vymyslel. Je to však společenská smlouva poměrně spolehlivá, funguje už celá desítiletí a je základem stability reálného socialismu. Zajišťuje pořádek ve státě spolehlivěji než drahé a zbytnělé dohlížecí orgány. Základní podmínkou pro funkci této smlouvy je míra požitků, které může stát povolit občanům v privátní sféře. Jinak řečeno, v tomto obchodě musí dostat občan za svou adaptaci slušné zboží. A stabilita bude okamžitě ohrožena, jestliže cena adaptace bude neúměrně vyšší než hodnota požitků, které je reálný socialismus s to občanům přidělit.

Doslov k druhému vydání

Vše podstatné o vzniku díla *Obnovení pořádku*, o autorových záměrech a motivech, s nimiž se pustil do psaní, najde pozorný čtenář přímo na stránkách knížky samotné. V předmluvě k italskému vydání, napsané o tři roky později, kterou vydavatel přičinil k tomuto druhému českému knižnímu vydání díla, uvedl autor další podrobnosti o okolnostech, za nichž byl rukopis *Obnovení pořádku* napsán, a zmiňuje se také o následcích - velmi zdrženlivě a nikoli o všech - které pro něho mělo publikování knížky v zahraničí. Nemělo by valnou cenu chtít k tomu cokoli dodávat.

Za šest let, jež dělí druhé české knižní vydání z roku 1983 od dokončení rukopisu v r. 1977, událo se mnohé v Československu i v jeho nejbližším sousedství, v životě autora *Obnovení pořádku* i v kruhu jeho přátel. Dnes by jistě dovedl Šimečka kapitolu IX a X napsat daleko barvitěji, má mnohem více osobních zkušeností s policií, výslechy, vyšetřováním: v době, kdy psal přítomnou knihu, neměl vlastní prožitek z vězení - dnes má za sebou 13 měsíců vyšetřovací vazby. Ladislav Kalina, onen Ladislav K., jehož příběh byl předlohou pro kapitolu *Soud*, se mezitím vystěhoval z Československa a v Mnichově zemřel, když ještě stačil realizovat záměr, pro který byl svého času odsouzen, totiž vydat cizojazyčně knihu politických vtipů (několik dalších knih připravil k vydání, žel už posmrtnému); jeho příběh se ostatně stal námětem filmu britské televizní společnosti, jež ho realizovala s maximální věrností předloze, a tak oběhl svět. Julka Kalinová - to o ní se to píše na straně 141 - po pěti letech studia s vynikajícími výsledky v Německu a Anglii dokončuje na mnichovské universitě diplomovou práci o židovském spisovateli z Prahy Jiřím Langrovi.

Otázky a varování, jež Šimečka formuloval v závěru řady kapitol (viz strany 79, 89, 143, 168, 180) jsou v dnešním Československu stále aktuální, avšak nikoli už jen jako memento, ale jako směnka předložená k zaplacení: bumerang normalizace se

vrací na hlavu režimu, který krátkozrace „řešil“ krizi systému tím, že o ní zakázal mluvit a psát, zbavil existence nebo poslal do vězení ty, kteří na společenské neduhy hledali lék. Kvůli kapitole o korupci Šimečku obviňovali z pobuřování; dnes je směšná i vzpomínka na ta obviňování, poté když byly zveřejněny otřesné doklady o korupci nejvyšších státních funkcionářů v Polsku a když se i v Československu v tisku píše a na schůzích mluví o korupci a obohacování prominence, třebaže zatím jsou na řadě jen někteří z vrstvy těch „lenníků“ (srv. stranu 165), které si režim koupil do hospodářských funkcí.

Šimečkovo *Obnovení pořádku* je nicméně stále aktuální, přes všechny změny, k nimž mezitím v Československu i ve světě došlo, navzdory tomu, že v něm ještě nemohlo být nic ani o Polsku Solidarity, ani o tamějším obnovování pořádku, nic o Chartě 77 a nových metodách persekuce, o ekologické katastrofě severních Čech; je neustále aktuální a platné, přestože mezitím máme k dispozici daleko přesnější fakta o rozsahu exekuční persekuce z doby obnovování pořádku, než která se uvádějí v příslušné kapitole knížky.

Důvod této aktuálnosti spočívá v tom, že se autorovi podařilo při líčení restaurace totalitního režimu od jara 1969 vysledovat, co je pro tento obnovovaný pořádek typické, uchopit a popsat jeho základní rysy jako nové fáze systému nastoleného brzy po válce: fáze poreformní, post-totalitní (řeceno termínem Václava Havla z Moci bezmocných) nebo reálně socialistické, jak ji z ideologického zoufalství nad sebou definoval režim sám. Řekl bych, že podtitul knížky, v němž autor označil práci za příspěvek k typologii reálného socialismu, vyjadřuje její obsah výstižněji než její název „obnovení pořádku“: je v ní totiž popsán a analyzován nejen proces obnovování pořádku, ale také dodnes trvající obnovený pořádek - reálný socialismus.

Šimečkova kniha je poutavá nejen svou aktuálností, ale také živostí a barvitostí výkladu, jež patří bezesporu k důvodům obliby nejen této knihy, ale i dalších textů z jeho pera, ať už jsou to fejetony, eseje, glosy, politické komentáře nebo rozsáhlejší

studie. V daném případě je bezprostřední přítomnost lidského faktoru ve výkladu o společenských procesech a jevech o to důležitější, že odpovídá duchu a realitě doby, o níž se pojednává. Podstata „nepořádku“ let 1968-69 spočívala v tom, že do světa zdání, jehož obraz byl po léta diktován ideologickými formulkami a politickým rituálem, vtrhl život: po prvé po dvaceti letech prožívali zase lidé v Československu své autentické dějiny a byli jejich aktivními spoluvůrci; drama dějin se tu odehrávalo veřejně - se vším, co Šimečka v několika málo odstavcích připomíná v první kapitole knížky -, politika byla zas jednou dilem lidských bytostí.

Stejným dramatem byla i první doba obnovování pořádku, a tak ji také autor líčí. V jeho výkladu je neustále přítomen prvek „historického představení s živými postavami“, „hra o zradě, lásce a nenávisti, . . . velikosti a nízkosti, . . . o vzestupech a pádech, o penězích a závisti“, abychom použili jeho vlastních slov (srv. stranu 9). Výsledkem je nejen mnohorozměrná a plnokrevná odpověď na otázku, jakými prostředky a za jakou cenu byl obnoven „pořádek“, ale také jakými prostředky, za jakou cenu, s jakými riziky a obětmi pro celou společnost a každého jejího člena se zmrtvělý a demoralizující, odlidštěný pořádek reálného socialismu udržuje.

Jsou knihy, které čtenáře fascinují tím, že mu potvrzují, co vlastně už „znal“ nebo dosti zřetelně cítil, co však nedovedl přesně pojmenovat, srovnat do logického řetězu příčin a následků; až při čtení se z mozaiky dojmů a podvědomě „známého“ stává nová kvalita vědomého. Čteme, vnímáme známé děje a jejich povědomé kulisy, a přece prožíváme dobrodružství nového poznání, protože náhle lépe rozumíme souvislostem a hlouběji pronikáme k podstatě jevů všední každodennosti. Šimečkovu *Obnovení pořádku* patří právě k takovým fascinujícím knihám.

Hannover, září 1983

Vilém Prečan

Milan Šimečka, PhDr., nar. 6. března 1930 v Novém Bohumině.
Filozof a publicista.

Absolvent filozofické fakulty brněnské univerzity, kde studoval v letech 1949-1953 obory: filozofie, česká a ruská literatura. Od roku 1954 působí trvale na Slovensku, kde byl nejprve odborným asistentem na Univerzitě Komenského, později na Vysoké škole muzických umění, kde habilitoval a přednášel do března 1970. V zimním semestru 1967-68 byl šest měsíců stipendistou Ústavu pro evropské dějiny v Mohuči.

V šedesátých letech publikoval v časopisech Kultúrny život, Literární noviny, Reportér, Literární listy, Doba, Listy a d., pracoval pro rozhlas a televizi a uveřejnil dvě knihy: Sociálne utópie a utopisti (Osveta: Bratislava 1963) a Kriza utopizmu. O kontinuite a vyústení utopických názorov (Obzor: Bratislava 1967).

Po propuštění z vysoké školy při normalizačních čistkách (březen 1970) pracoval jako řidič, stavební dělník, bagrista a zřízenec ve výrobě betonu. Od 6. května 1981 do 27. května 1982 byl ve vyšetřovací vazbě v Bratislavě a v Praze-Ruzyni, obviněn z údajného trestného činu podvracení republiky (paragraf 98/1-2 a,b tr. zákona). Od roku 1975 publikuje v samizdatu jako fejetonista, esejista, politolog a literární kritik. Většina jeho prací vychází následně tiskem v zahraničí v jazyce originálu (píše česky i slovensky) i v překladech.

Bibliografie prací M. Šimečky zveřejněných tiskem po roce 1970

Fejeton o loučení: Listy, roč. VI, prosinec 1976, č. 6. 24-25, Svědectví, roč. XIV, č. 54 (1977), 266 n.

Fejeton o zemině: In: Čára na zdi. Fejetony. Index, Köln 1977, 73-76.

Kamenožráči: Tamtéž, 131-133.

Hostages: Index on Censorship, vol. 6, nr. 3, May-June 1977, 29-30. (Anglický překlad fejetonu z 15. ledna 1977 - „Ludvíkovi Vaculíkovi namiesto fejetónu“.)

Obnovení pořádku: Příspěvek k typologii reálného socialismu. Úryvky ve Svědectví, roč. XIV, č. 56 (1978), 639-58. Knižní vydání: Index, Köln 1979, 207 s. - Francouzsky v překladu C. Fournierové: *Le rétablissement de l'ordre*. Contribution a la typologie du socialisme réel. Francois Maspéro, Paris 1979, 213 str. (Cahiers libres 355) - Italsky: *Lezioni per il ristabilimento dell' ordine*. Contributo alla tipologia del socialismo reale. (S předmluvou napsanou pro italské vydání a s úvodem Jiřího Pelikána). Edizioni e/o, Roma 1982, 182 s. - Německy XVI. kapitola knihy pod názvem „Anpassung“ in: L 76, Köln-Frankfurt/M. 1978, 32-41. Polsky: *Przywrócenie porzadku*, Warszawa 1982, Wydawnictwo Krag (samizdat).

Gratulácia: Listy, roč. VIII, září 1978, č. 5, 49. (Napsáno v lednu 1977 k 65. narozeninám E. Friše).

Knihy-neknihy: Listy, roč. IX, červen 1979, č. 3, 10-11 - *Home-made Books*. Index on Censorship, vol. 8, nr. 5, Sept.-October 1979, 24-25. - *Les livres faits a la maison. L' Alternative (Paris), Nr. 2, janvier-février 1980, 38-39.* - *Bücher-Unbücher.* In: Jiří

Gruša (Hrsg.), *Verfemte Dichter*. Bund-Verlag, Köln 1983, 17-20.

Společenství strachu: Listy, roč. X, únor 1980, č. 1, 36-42. Úryvek ve Svědectví, roč. XV, č. 60 (1980), 673-75. - *Community of Fear*. International Journal of Politics. Spring 1981, vol. XI, nr. 1, 16-38 (Parallel Politics: Essays from Czech and Slovak Samizdat. Ed. by H. G. Skilling and V. Prečan). - *La communauté de la peur*. L'Alternative No.4-5, mai-aout 1980, 65-73. - *Die Gesellschaft der Angst*. Listy, Nr. 2, 1980, 20-24. (Verkürzt) - *La società della paura*. In: Milan Šimečka-Miroslav Kusý, *Il Grande Fratello e la Grande Sorella, ovvero la società della paura*, Centro studi Europa orientale, Bologna 1982, 34-63. (CSEO outprints, no. 15, maggio-giugno 1982.)

Být ve vězení: Listy, roč. X, červenec 1980, č. 3-4, s. 102-103. Svědectví, roč. XVII, č. 65 (1981), 41-43. - *Im Gefängnis sein*. In: Jiří Gruša (Hrsg.), *Verfemte Dichter*, op. cit. 26-30.

Dračí setba totální odpovědnosti: Svědectví, roč. XVI, č. 63 (1981), s. 438-42. (Podstatná část samizdatového textu „Československé Polsko, polské Československo?“) - *Pologne tchécoslovaque ou Tchécoslovaqui polonaise?* L'Alternative, No. 9, mars-avril 1981, 20-23. (Plné znění českého samizdatového textu.) - *Poland - What the neighbours think. A Czech view*. Index on Censorship, vol. 10, nr. 3, June 1981, 4-8. - *Il solco rovinoso della responsabilità totale*. In: Milan Šimečka-Miroslav Kusý, *Il Grande Fratello e la Grande Sorella*, op. cit., 82-93.

„*Nichts zu lachen*“: Listy, roč. XI, červenec 1981, č. 3-4, 57-60. (K úmrtí Ladislava Kaliny).

Nad Českým snářem: Svědectví, roč. XVI, č. 64 (1981), 812-16.

Předmluva k italskému vydání Obnovení pořádku. Svědectví, roč. XVII, č. 65 (1981), 47-52.

Dopis Erazimu Kohákovi: Tamtéž, 43-47.

K sedmdesátinám: (Fejeton k 70. narozeninám H.G. Skillinga) Listy, roč. XII, únor 1982, č. 1, 41 n.

Americké kalhoty (fejeton): Listy, roč. XIII, únor 1983, č. 1, 14 n.

Od utopie k diktatuře: (Úryvky z práce Velký Brat a Velká sestra.) Listy, roč. XIII, duben 1983, č. 2, 3-5.

Z dopisů z vězení: Listy, roč. XIII, červen 1983, č. 3 (Čtení na léto), 119-140

Chvála menného registra: (Jozefovi Jablonickému k pětidesátým narozeninám.) Listy, roč. XIII, červenec 1983, č. 4, 45 n.

Stížnost na dobu: Obrys, roč. 3, č. 2 (červen 1983), 3. - Listy, roč. XIII, červenec 1983, č. 4, 69-71.

Why We're Not Marching: The silent voices of Eastern Europe. (Anglický překlad eseje Válka je vůl k problematice války a míru.) The Nation, July 9-16, 1983, 43-48 (V červnu a červenci 1983 publikováno v denním tisku a časopisecky ve Švédsku, Norsku a Finsku.)

V piatek popoludní: Obrys, roč. 3, č. 3 (září 1983), 3 n.

O odchodu do světa: (Ze sloupků, které bych rád psal do Literárek, kdyby nějaké byly.) Tamtéž, 16.

OBSAH

Úvodem	3
Nepořádek	12
Hlavní článek	23
Typování	33
Vyloučení	43
Informace	51
Proskribce	60
Existenční persekuce	71
Civilizované násilí	80
Policie	90
Výslechy, sledování, prohlídky	103
Soud	115
Rukojmí státu	126
Vzdělání jako výsada	136
Státní lež	144
Korupce	156
Adaptace	169
Přednosti	181
V Evropě	191
Předmluva k italskému vydání	205
Doslov k 2. vydání	215
O autorovi	218
Bibliografie	219